

Notities omtrent Strijthagen, 15de-16de eeuw

De opgravingen bij kasteel Strijthagen in 1980-1981 ter gelegenheid van de restauratie hebben een aantal gegevens opgeleverd, die een hernieuwde bestudering van de geschiedenis van dit kasteel wenselijk en mogelijk maken. Belangrijkste resultaat van het veldonderzoek was wel de vaststelling dat het kasteel op zijn huidige plaats pas uit de eerste helft van de zestiende eeuw dateert en niet uit de middeleeuwen, zoals tot nu toe werd aangenomen¹. Waar het middeleeuwse Strijthagen gelegen heeft, is onbekend, hoewel men moet aannemen dat het in de buurt van het huidige kasteel was.

De ontstaansgeschiedenis van het kasteel is geen op zichzelf staand gebeuren, doch hangt nauw samen met andere zaken, zoals de aanleg van de vijvers, de verdeling van de Hopel en de bouw van de Strijthagemolen. Dit betekent dat gegevens over een van deze onderdelen indirect ook van belang kunnen zijn voor een beter begrip van de rest. Globaal kan men de volgende samenhang bedenken: de opstuwung van de Strijthagerbeek kan plaats vinden wanneer de eigenaars van beide beekoevers toestemming geven, omdat aan beide zijden land onder water loopt. De verhoging van de waterspiegel met enkele meters heeft een wijziging van de situatie rond de hof Strijthagen tot gevolg, die mogelijk noopt tot nieuwbouw van het kasteel. Het hoogteverschil aan het einde van de vijverreeks maakt de bouw van een molen mogelijk.

We zullen nu op deze en andere punten ingaan, om zo tot een hypothese te komen omtrent de ontwikkeling van het gehele complex in de vijftiende en de zestiende eeuw.

Eigenaars van Strijthagen

Het opstellen van een lijst van eigenaars van Strijthagen in de vijftiende eeuw levert veel problemen op. Enerzijds zijn er meer goederen met die naam, anderzijds is de genealogie van de belangrijkste eigenaars, de familie Judenkop, nogal onzeker. De inschrijvingen in de leenregisters, hoe spaarzaam ook, vergroten de problemen nog: in 1381 lijken vier hoeven en vier goederen Strijthagen voor te komen, mogelijk verdeeld over zeven families². Voor het grootste deel zijn dit Wickraadse lenen, zodat samenvoeging en splitsing vrij eenvoudig was.

In 1381 wordt als leenman onder meer vermeld Johan Keriszoon Judenkop met een hof van 43 bunder en een goed, zo nat zo droog, van 37 bunder. Bovendien komen voor Hencken Crop met een goed van 25 bunder en juffrouw van Opheym met een hof van 30 bunder, die tevoren van Peter Crops was³. In 1391 zou Palm van den Hove het goed van Jutta, dochter van Hencken Crop, verheffen⁴.

Doorlopende gegevens beginnen pas in 1432: in dat jaar verkoopt en transporteert Arnold Judenkop het huis Strijthagen aan Gerard Judenkop⁵. Deze overdracht wordt in 1434 bevestigd wanneer een regeling getroffen wordt die vooruitloopt op Arnolds overlijden⁶. Gerard, Arnolds neef, krijgt onder meer de hof Strijthagen toegezegd; voor Arnolds zuster Boitze, gehuwd met Clais Kappe, en hun zoons Arnold en Johan Kappe, wordt een financiële regeling opgezet evenals voor de echtgenote van Arnold Judenkop, Lyse. Johan Kappe blijkt in 1449 beleend te zijn met de Overstehof van Strijthagen, maar de reden hiervan is niet duidelijk⁷.

In 1467 wordt bepaald dat een scheiding en deling van de nalatenschap van een Gerard Judenkop gemaakt is tussen enerzijds zijn kinderen uit het eerste huwelijk, Johan en Aleyd, gehuwd met Wynand van Moelenbach genaamd Breyll, en anderzijds Gerards weduwe Eva van Lieck en de kinderen uit dat huwelijk, te weten, Dirk, Gerard jr. en minderjarige „sustere ind bruedere”⁸. Vooral van Dirk en Gerard jr. wordt verwacht dat ze de niet verder aangeduide erfdeling niet (meer?) aanvechten. De erflater Gerard sr. is waarschijnlijk dezelfde als de begunstigde uit 1432/34. Mogelijk is Strijthagen na de dood van Gerard sr. toegewezen aan zijn zoon, verwekt bij Maria van Caldeborn genaamd Peerboom, Johan⁹. Deze, al voor 1452 getrouwd met Johanna van Lieck¹⁰, zou in 1466 een (deel van) Strijthagen verheven hebben¹¹. Uit het huwelijk van Johan Judenkop met Johanna van Lieck zijn twee zoons bekend, Gerard en Michael¹². Later hertrouwde hij met N. van Ubachsberg, weduwe van Grijn. Uit dit huwelijk zijn nog een vijftal kinderen bekend, Godart, Werner, Willem, Maria en Margaretha, die in 1501 het erfdeel van hun moeder toegewezen krijgen¹³.

Van de kinderen van Johan en Johanna van Lieck treedt Gerard (de oudste?) in de Duitse Orde in. Hij wordt bouwmeester van de Biesen en later landcommandeur van de balije Biesen. Na zijn overlijden op 21 januari 1536 is hij begraven in de kapel van de Nieuwe Biesen te Maastricht¹⁴. Zijn broer Michael, die sedert 1481 zelfstandig voorkomt en overlijdt vóór 1510, huwt in 1491 met Margaretha van Hulsberg genaamd Schaloen¹⁵. Uit dit huwelijk worden vijf dochters en een zoon, Johan, geboren. Slechts twee dochters huwen en krijgen nakomelingen: de oudste, Anna, trouwt in 1510 met Joris van Schaesberg, Maria in 1514 met Johan van Imsternade¹⁶.

Een goederenverdeling tussen de broers Gerard en Michael is niet bekend. Duidelijk is alleen dat Gerard Klein Breyenrade onder Schinnen verheven heeft en dat hij Michael bij diens huwelijk goederen schonk¹⁷. In 1510 blijkt Michaels enige zoon Johan Strijthagen toegewezen te krijgen als bezit uit de nalatenschap van zijn vader. Anna krijgt enkele inkomsten in natura als huwelijksgoed, met de bepaling dat zij na de dood van haar moeder eenderde van de totale erfenis zal ontvangen. De goederen van haar ouders zullen overigens pas na de dood van haar moeder definitief verdeeld

worden¹⁸. Een (incomplete) aantekening van H. Dohmen over een akte uit 1535 lijkt deze deling te betreffen. Johan en Anna delen dan nogal wat goederen en rechten, doch hun zuster Maria ontbreekt. Johan krijgt „de overste en onderste hof” met de vijvers, de hof en de hofstad op het kerkhof te Heerlen, en kapoenen te Gangelt; Anna krijgt de hoeves Dentgenbach, Ingenbroecke bij Millen (=Isenbruch) en Wissegracht bij Hulsberg, en bovendien (rechten op?) de hoeves Aalbeek en Rijnberg en de Danekermolen¹⁹. Welke goederen met de „overste en onderste hof” bedoeld zijn, blijkt niet. Enerzijds kan het alleen de Overstehof zijn, die uit twee delen bestond en die Johan in 1537 bezat, anderzijds kunnen zowel Strijthagen als de Overstehof bedoeld zijn. De aanduiding van Strijthagen als „onderste hof” is dan wel zeer uitzonderlijk; normaliter wordt er de Rouwenhof mee bedoeld, maar die was toen in geheel andere handen. Hoe dan ook, mogelijk bezat Johan nog steeds het huis Strijthagen, zoals in 1510 vastgelegd was.

Na het overlijden van de landcommandeur Gerard van Strijthagen in januari 1536 viel Klein Breyenrade toe aan Johan van Strijthagen²⁰. Waarschijnlijk is het toen tot een beperkte herverdeling van enkele goederen gekomen. Immers, bij de inventarisatie van leengoedern uit 1537 wordt Johan van Strijthagen als leenman van de Overstehof vermeld en Anna's zoon Willem van Schaesberg als leenman van Strijthagen²¹. De reden voor deze verdeling is onbekend. Was Willem, vooruitlopend op een definitieve toewijzing van Strijthagen aan hem, alvast met het goed beleend? Wist men dat Johan van Strijthagen kinderloos zou blijven? In ieder geval is deze Johan een vrij raadselachtige figuur: hij komt zelden voor en lijkt amper een rol gespeeld te hebben, noch binnen zijn familie, noch in het openbare leven in het land van Valkenburg²².

Na Johans dood werd in 1554 een delingsakte opgesteld tussen de families Schaesberg en Imstenrade: de Overstehof ging naar de Imstenrades, Strijthagen (!) en Klein Breyenrade naar de Schaesbergs²³. Strijthagen lijkt nu uit de nalatenschap van Johan van Strijthagen te komen. De goederen, die Anna in 1535 verkregen had, Dentgenbach, Isenbruch en Wissegracht, worden niet meer vermeld. Isenbruch was in 1570 in het bezit der Imstenrades, de beide andere bleven aan Schaesberg²⁴. In 1563 tot slot deelden de broers Johan en Willem van Schaesberg hun gehele erfdeel: Willem kreeg toen onder meer, en nu definitief, Strijthagen²⁵. Daarna bleef Strijthagen voor enkele generaties in bezit van een tak van de familie Van Schaesberg²⁶.

Omvang van Strijthagen

De leenregisters van 1381 leveren weliswaar veel informatie op over de verschillende goederen Strijthagen, maar de verbinding met latere vermeldingen blijft problematisch. Dit betekent dat de ontwikkeling van de omvang moeilijk met zekerheid aan te geven is. Ondanks dit

voorbehoud zijn enkele opmerkingen wel mogelijk.

In 1381 is er sprake van dat Johan Keriszoon Judenkop tachtig bunder bezit, gesplitst in een hof en goed²⁷. Wanneer in 1571 de omvang opnieuw vastgelegd wordt, heeft Willem van Schaesberg bij de hof Strijthagen onder Heerlen 39 bunder, en nog 24 bunder onder Scheijt. Daarnaast heeft Imstenrade een hof met 79½ bunder²⁸. Dit betekent dat er bijna veertig bunder en een hof bijgekomen is. Wel is soms enige grond aan Strijthagen toegevoegd²⁹, maar daarmee is het verschil niet verklaard. We moeten er derhalve van uitgaan dat nog minstens één van de Strijthagens uit 1381 in de tussentijd verworven is. Nu komen in 1381 eveneens een hof met dertig bunder en een goed van vijftiengintig bunder voor, respectievelijk in leen bij juffrouw van Opheym (met haar momber Johan van Reymerstock; tevoren bij Peter Crops) en bij Hencken Crops³⁰. Dit laatste goed werd in 1391 verheven door Palm van den Hove, als momber van Jutta, dochter van Hencken Crops³¹. Het is mogelijk dat dit de Overstehof is, waarmee Johan Kappe zich in 1449 liet belenen. Daarnaast staat de aantekening van K. Janssen de Limpens dat Johan Judenkop op 18 augustus 1466 beleend werd met „Hencken Crops-goed” en met „Palmen-goed van den Hove”, hetgeen verwijst naar de verheffing van 1391³². Bij de leenregistratie van 1537 wordt de Overstehof aan Johan (II) Judenkop toegeschreven³³. Bovendien blijkt deze hof in 1554 te bestaan uit twee Wickraadse lenen³⁴, hetgeen mogelijk nog herinnert aan de oude verdeling van hof en goed.

Een en ander zou er op neerkomen, dat in het begin van de vijftiende eeuw een groot deel van de Overstehof in het bezit van de familie Judenkop is gekomen. Of we hiervoor Arnold Judenkop kunnen aanwijzen, is niet te bewijzen; hij is wel de meest logische kandidaat, ook al vanwege de belening uit 1449 en het feit dat het goed later toch in handen van de Judenkops is.

De verdeling van de Hopel

De goederen van de op Kerkraads gebied gelegen hof Hopel grensden gedeeltelijk aan die van Strijthagen: de Strijthagerbeek was de grens. De eigenaar van de Hopel zou bezwaar kunnen maken tegen de aanleg van de Strijthager vijvers en van de molen, omdat ze ook op Hopels land kwamen te liggen. Eind zeventiende eeuw blijkt de Hopel echter voor ongeveer de helft in het bezit te zijn van de eigenaars van Strijthagen.

H.J.M. Frusch heeft in 1978 enige beschouwingen gewijd aan het ontstaan van het dorpje Hopel³⁵. Hij toonde toen aan, dat in de Hopel een circa 145 morgen grote hof lag, die in 1464 nog allodiaal eigendom was van Catharina van Anstel en Herman van Gusten, haar echtgenoot. In dat jaar werd een twaalf jaar tevoren door Johan van Anstel, Catharina's broer, op de hof gevestigde erfrente verkocht aan het klooster van de Augustijnen te Aken³⁶. Tevens vond Frusch

Al op de eerste gedrukte kaart van dit gebied staat Strijthagen met een vijver aangegeven. Kaart van het hertogdom Limburg van Aegidius Martini (1603) naar een uitgave van 1606. (GA Maastricht, coll. Cremers; foto: Harrij Paping, Maastricht).

dat Mathias Clotz, die in 1692 Strijthagen kocht, eigenaar was van een deel van de goederen van de Hopelerhof. Frusch concludeerde terecht dat tussen 1464 en 1692 de hof gesplitst en verkocht moest zijn, het zuidelijke (grootste) gedeelte aan de eigenaar van Strijthagen, het noordelijke (kleinste) gedeelte aan een aantal boeren. Op dat kleine gedeelte ontstond het dorpje Hopel³⁷. Hij veronderstelde dat zich een goede gelegenheid voor de verkoop aan Strijthagen voordeed rond 1563, toen Willem van Schaesberg dit goed erfde. Deze veronderstelling kan nader getoetst worden aan enkele nieuwe gegevens.

In 1692 voerden de Akense Augustijnen een proces tegen Lenart van den Hove, molenaar van Strijthagen, en anderen over de achterstallige betaling van de erfrente aan het klooster³⁸. Eén van de bijlagen in het procesdossier is de uitspraak van de Brusselse Raad van Brabant inzake een vroeger geschil, gedaan op 23 mei 1595³⁹. Uit dit vonnis blijkt dat op 9 november 1589 de schepenen van Kerkrade een beslissing genomen hadden in een proces in deze. Toen al was de Hopel verdeeld: „Michiel Schaesboren (=Michael van Schaesberg-Strijthagen) als hebbende den meestendeel van de goeden van den erfgenaemen in de Hoppelen” had een dagvaarding gekregen. Naast hem komen andere, niet nader aangeduide „erfgenamen” voor. Ook later blijkt de betaling van de erfrente verre van vlekkeloos te verlopen: in 1652 wordt weer geprocedeerd⁴⁰.

Oudere aanwijzingen voor de verdeling dateren uit 1572 en 1571. Uit 1572 dateert een akte, die slechts half bewaard is⁴¹. Blijkens de dorsale aantekening betreft het de ruiling van drie morgen land van de Hopel tussen Lambert Hopel en Thomas Spelthaen. Bij de registratie van lenen in Heerlen in 1571 wordt vermeld dat Willem van Schaesberg bezit „den hoff tho Strijthagen waervan onder de banck van Herle gehoeren twee gewanden”⁴². Deze mededeling heeft alleen zin wanneer een deel van Strijthagen niet onder de bank Heerlen valt, derhalve onder Kerkrade, en daar ligt nu juist de Hopel.

Nog oudere gegevens omtrent een mogelijke verdeling stammen uit 1554 en 1556. Na de dood van Johan Judenkop werden in 1554 zijn goederen verdeeld tussen de families Schaesberg en Imsterrade⁴³. Toen werd onder meer bepaald dat Schaesberg aan Imsterrade moest betalen de som van twaalfhonderd gulden Brabants, „herkomende van der ordinantyen und taxatyen des Anstels und gebuden huess zoe Strijthaeghen”. In 1556 werden nog enkele punten geregeld van de erfenis. Dan heet het dat Schaesberg jaarlijks de drie malder rogge zal leveren die Strijthagen aan de Augustijnen te Aken schuldig is⁴⁴. Hoewel de Hopel hier niet expliciet genoemd wordt, lijkt het logisch te veronderstellen dat die drie malder rogge een deel van de erfrente van de Hopel vormen.

De omvang van het Strijthagense deel van de Hopel is niet precies bekend. Waarschijnlijk moeten we er van uitgaan dat het niet steeds even groot is geweest, maar dat voor en na stukken zijn gekocht

en/of verkocht. In 1556 moet Strijthagen drie malder rogge afdragen van de erfrente aan de Augustijnen, die 1452 was vastgesteld op twaalf malder⁴⁵. De eigenaar van Strijthagen betaalde in 1618 voor de Hopel een erfrente van zes malder en drie kop rogge, waarschijnlijk een jaarafdracht⁴⁶. Bij een opmeting uit circa 1671 blijkt Strijthagen ongeveer 79 morgen land in Kerkrade te hebben⁴⁷; Frusch komt tot een omvang van ongeveer 74 morgen circa 1720, terwijl hij de totale omvang berekende op circa 145 morgen⁴⁸. Een en ander zou betekenen dat voor 1556 al een kwart van de Hopel verworven was en tussen 1556 en 1618 nog ruim een kwart, zodat Strijthagen meer dan de helft van de Hopel in handen had en dat ook, zij het met kleine wijzigingen, zou behouden in de achttiende eeuw. De aankoop van het tweede kwart kan waarschijnlijk tussen 1556 en 1589 geplaatst worden, omdat in dit laatste jaar Michael van Schaesberg voorkomt als eigenaar van het „meestendeel” van de Hopel, waarschijnlijk derhalve meer dan de helft bezit; in ieder geval zal hij dan de eigenaar van het grootste stuk geweest zijn, zodat de oude eigenaars, de nakomelingen van de familie Van Gusten-Van Anstel, dan wel van het toneel verdwenen zullen zijn.

Of Mathias Clotz in 1692 zijn hele aandeel van de erfrente bevrijdde, is niet helemaal duidelijk. Enerzijds is er een grensbeschrijving van het deel, dat sedert 1716 renteplichtig was aan de abdij Kloosterrade (de Augustijnen uit Aken hadden ook deze helft van de erfrente verkocht, nu aan Kloosterrade⁴⁹), waaruit op te maken lijkt, dat de grens door het aan Strijthagen toebehorende deel van de Hopel loopt, anderzijds blijkt uit opmetingen van 1694 dat Strijthagen niet meer renteplichtig is aan de Akense Augustijnen⁵⁰. Ook na 1716 blijkt niet dat Strijthagen nog iets schuldig is aan Kloosterrade voor een (klein) deel van de Hopel⁵¹.

De vijvers en de molen

In het huwelijkscontract tussen Anna Judenkop en Joris van Schaesberg uit 1510 wordt Strijthagen omschreven als „dat huysz zo Strithaghen mit synen omgaenden huyswyher ind damme”⁵². Hiermee is klaarblijkelijk een omgracht geheel (huis en hoeve?) bedoeld. Vijftientig jaar later, in de delingsakte van 1535, vinden we de tot nu toe oudste vermelding van vijvers, die in relatie staan met Strijthagen: Johan Judenkop ontvangt dan, naast andere goederen, de onderste en overste hof met de weiers⁵³. In 1554 is de tekst in de akte, waarin de nalatenschap van Johan gedeeld wordt, veel uitvoeriger. De familie Schaesberg ontvangt dan:

„dat gesess huess und hoff zoe Strijthaghen im kerspell van Herle geleygen myt allen angehojr, wyeren, demmen, ackerlanden, benden, buschen, broychen, hegghen, struecken, soe wyt unt breyt als dat mytz deyssen fronden affgepaelt yst myt bescheydenen paellen und graeve, wye dye selvygen gepalt und geordineyrt syne, in den nuwen bongart und staen under dye zwey overste wyeren zoe deme

Luchtfoto van het huidige kasteelcomplex met een deel van van de vijvers. Bovenaan zijn de molen en de laatste dam nog juist zichtbaar (foto: 3 Poot, Heerlen).

overschen hofje gehoyren, over de dam durch dat holt van eynen paell zoe den anderen..."

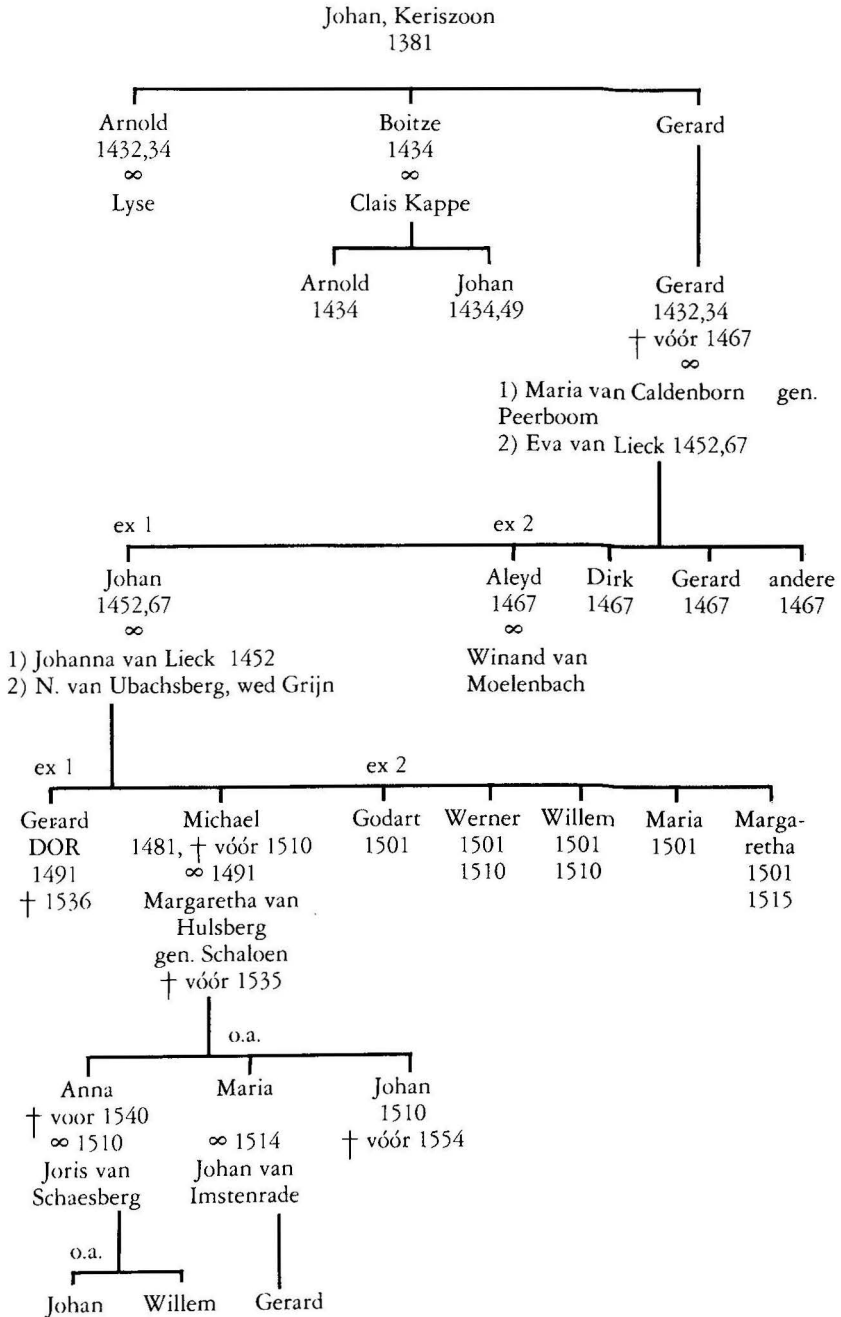
De Overstehof, aan de familie Imstenrade toegewezen, wordt als volgt omschreven:

„den ganssen alyngghen hof zoe Strijthaeghen geleyghen, gebeyschen der Overste hof myt allem synen angehorygen ackerlanden, benden, broychen, weyddden, bosch, wyeren, hegghen und struechen, byss up die genompte paell und graeff wy vurschr., wy der genompte hof in styck selver zwey Wyckroder leben syne und myt allem syne angehoyre zoe Strijthaeghen geleyghen yst, myt alsulcker furwerden und aysgesprochenen beschydenheyt dat alle hegghen sullen zogehorych syne deme rysch, daer deysse genompte erffgenaemen an den anderen reynende seyn, ouch sall eyder eryn des wassers zoe synen wyeren gebruechen, zom besthen orber und synen mytged(e)longhen zom mynschen schaedden..."⁵⁴.

In het kort komt het hierop neer, dat zowel Strijthagen als de Overstehof vijvers toegewezen krijgen, dat de eigendom daarvan is afgepaald en dat de eigenaars elkaar niet mogen hinderen. De omvang van de vijvers wordt niet vermeld. Het is absoluut niet zeker dat ze al de omvang hadden, die op achttiende eeuwse kaarten voorkomt⁵⁵. Wel blijkt de Overstehof twee vijvers te hebben en Strijthagen meer dan één.

De molen van Strijthagen komt in het midden van de zestiende

Verkorte genealogie van de familie Judenkop gen. Strijthagen

eeuw nog niet voor. In 1563, als de broers Johan en Willem van Schaesberg hun gehele erfenis delen, ontvangt Willem naast Strijthagen ook de olie- en volmolen „in den krouwel bye Heerlen”, zodat hij in zijn maalbehoefte kan voorzien⁵⁶. De ouderdom van de Crouwelsmolen (nu Oliemolen) in Heerlen is niet geheel duidelijk⁵⁷, maar ze behoorde zeker tot het Schaesbergse deel van de erfenis. In 1570 verkocht Willem ze aan het echtpaar Johan Hotthens en Noyel Cloytz⁵⁸. De reden van deze verkoop is niet vermeld, maar de mogelijkheid dat Willem inmiddels een andere molen ter beschikking had, is niet uitgesloten. Of dit een molen bij Strijthagen is geweest, blijkt niet: in 1587, in het huwelijkscontract van Michael van Schaesberg met Agnes van Eynatten heet het complex kortweg „t huuse ende hoff Strijthaghen, met allen sijnen toebehoeren”⁵⁹. De eerste keer dat een molen rechtstreeks met Strijthagen in verband gebracht wordt, is in 1599. Uit dat jaar is een pachtcontract bewaard dat Michael van Schaesberg sloot met Peter Dortants en Johanna Moers, echtelieden, over de kasteelhoeve Strijthagen⁶⁰. In artikel tien van dit contract is sprake van niet met name genoemde molenaar, aan wie zeven voeder zomerstro afgestaan moet worden, om „in die mullen te vervoederen”, terwijl artikel twintig nog intrigerender is: „*Item dat heersapt sal den grooten bongart, aen die alde mullen, ende den nieuwen bongart aen die Akerstraet gebrueicken, ende der mullener gebrueickt die twee clenen bongarden, boven die steinen brugge, vortz wat meer van bongarden ende bemden aldaer aen den huese ende in die Hoepel is (den hoff toestendich) sal der halfman gebrueicken.*”

Hoewel dit artikel weer vele vragen oproept (welke stenen brug, welke bongerden, welke Akerstraat, welke oude molen zijn bedoeld?) lijkt uit de hele samenhang wel op te maken dat de molenaar aan Strijthagen verbonden is. Welk gebouw als oude molen aangeduid wordt (en welk daarmee samenhangend als nieuwe molen) blijkt niet.

Pas in 1630—1631 komt de Strijthagermolen voor het eerst met zekerheid voor. Op 15 november 1630 liet Willem van Schaesberg, na de dood van zijn vader Michael, diens goederen in bezit nemen. Het betrof toen „den hoff ende goederen tot Dengemich ende coorenmoelen, eenzamentlijch van ende in de erffgronden ende goederen aen t Adelycke huys ende hoff van ende tot Strijthaegen met allen appendentien ende dependentien”⁶¹. Op 10 november 1631 sluiten Maria van Berghe-Trips en Catharina van Ellerborn, respectievelijk weduwe van Michael van Schaesberg en van zijn zoon Willem, een overeenkomst over Maria’s financiële positie⁶². In die akte is sprake van „die maele muelen alder naest den huuse gelegen”; deze molen levert inkomsten op die Maria moet delen met haar stiefschoondochter Catharina, zodat de molen wel niet tijdens haar huwelijk met Michael gebouwd zal zijn. Ze moet derhalve dateren van voor 1617⁶³. Hierna komt de molen vaker voor, hoewel de

gegevens uit de zeventiende eeuw niet bepaald talrijk zijn.

Concluderend kan men op dit punt stellen dat al in 1535 vijvers bestonden, en dat de huidige molen aanwezig moet zijn rond 1617 en mogelijk al in 1599 naast de dan genoemde oude molen.

De opstuwing van de beek en de bouw van het kasteel

De aanwezigheid van vijvers in 1535 heeft gevolgen gehad voor het huis Strijthagen: zeker in een gebied dat van nature al drassig is, vergroot dit de wateroverlast. Uit archeologische gegevens blijkt dat men wel degelijk met dit probleem gekampt heeft en dat men aan een oplossing gewerkt heeft.

Bauer concludeerde na de opgravingen in 1980/1981 dat het huis op een kunstmatig opgehoogd terrein in het moerassige beekdal gebouwd is⁶⁴. Deze ophoging is niet in één keer, maar in fases gebeurd. De onderste lagen van het ophogingspakket, dat nu nog 1½ tot 2 meter dik is, bevatten dertiende-eeuws schervenmateriaal; veertiende-eeuws materiaal ontbreekt vrijwel geheel, terwijl in de bovenste lagen enige vijftiende-eeuwse scherven voorkomen. De ophogingen zijn mogelijk vanaf de huidige boerderij aangebracht. In het huidige kasteel werden een of meer boomstronkjes aangetroffen⁶⁵, waardoor vaststaat dat het terrein na de ophoging boven het waterniveau uitkwam. De aanwezigheid van een afvalkuil met vondsten tot vroeg in de zestiende eeuw bevestigt dit⁶⁶.

Ook de vermelding van het omgrachte huis in 1510 lijkt eerder te wijzen op het oude kasteel dan op een door vijvers omgeven nieuwbouw. Bouwactiviteiten van Johan Judenkop zijn, voor zover we zijn persoon kunnen beoordelen, niet te verwachten. Zijn opvolger, Willem van Schaesberg, komt er eerder voor in aanmerking, ook al omdat zijn oudere broer Johan rond dezelfde tijd, namelijk circa 1570, kasteel Schaesberg grondig verbouwd heeft⁶⁷. Wie van beide broers voorop liep, is nog niet bekend: de bouwgeschiedenis van beide kasteelcomplexen is nog onvoldoende duidelijk om hierover een uitspraak te kunnen doen.

De ophoging vanuit de huidige boerderij van Strijthagen zou er overigens op kunnen wijzen dat daar het oude huis gezocht moet worden. Onderzoek in die richting is echter bij de restauratie van de hoeve achterwege gebleven, omdat men meende dat het middeleeuwse huis op de plaats van het huidige kasteel gestaan had. Belangrijkste argument voor die mening was de veronderstelling dat de dikke keldermuren van het kasteel zeker middeleeuws waren; later, in de zestiende eeuw, zou men met dunnere muren volstaan hebben⁶⁸. De reden voor de dikte van de muren is inmiddels wel duidelijk: in de zestiende eeuw, bij de nieuwbouw, wist men dat de ondergrond niet erg goed was, en men wilde voorkomen dat het kasteel meteen de vijver in zou glijden.

Een opmerkelijk gevolg van deze verplaatsing van het kasteel was, dat in de achttiende eeuw bleek dat het kasteel „op of aan” de grens

tussen Heerlen of Kerkrade lag. In 1786 verklaarden getuigen zelfs dat deze grens dwars door het kasteel heen liep. Bij de grensherziening die volgde op de uitvoering van het verdrag van Fontainebleau tussen de Republiek en Oostenrijk werd de grens verlegd naar de vijver, zodat het kasteel geheel op Staats, Heerlens territorium kwam te liggen. De molen bleef op Oostenrijks, Kerkraads territorium⁶⁹.

Besluit

Hoewel in de legpuzzel rond de geschiedenis van kasteel Strijthagen nog vele stukjes ontbreken, is het, op basis van het vorenstaande, wel mogelijk een hypothese te formuleren over de ontwikkeling van het kasteelcomplex in de vijftiende en zestiende eeuw. Nader onderzoek is overigens niet alleen nodig, maar ook mogelijk.

Uitgangspunt in het drassige dal van de Strijthagerbeek is in het begin van de vijftiende eeuw een gebouw, waarin huis en hof ondergebracht waren, toebehorend aan de familie Judenkop genaamd Strijthagen. Dit gebouw lag waarschijnlijk op de plaats van de huidige kasteelhoeve. Het grondbezit wordt in twee richtingen uitgebreid, enerzijds door de aankoop van delen van de Hopel, waarschijnlijk vanaf het einde van die eeuw. Achter de hof werd in de richting van de beek een terrein opgehoogd, dat mogelijk onder meer als tuin of bongerd dienst gedaan heeft. In het begin van de zestiende eeuw werd de waterhuishouding veranderd door de aanleg van enkele vijvers; het is niet uitgesloten dat deze later uitgebreid worden. Na de overgang van het goed aan de familie Van Schaesberg volgde een grootscheepse nieuwbouw van het kasteel en wel op het opgehoogde terrein achter de hoeve. Pas rond het einde van de zestiende eeuw laat de eigenaar een molen bouwen op Kerkraads gebied⁷⁰.

E. Ramakers

NOTEN

1. Voor de opvatting dat Strijthagen mogelijk een middeleeuwse kern had, zie: Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, deel VIII. De provincie Limburg, 's-Gravenhage 1926, blz. 407. Een samenvatting van het opgravingsrapport: T.C. Bauer, Landgraaf-Strijthagen, in: W.J.H. Willems, Archeologische kroniek van Limburg over de jaren 1980-1982, in: PSHAL 119(1983), 280-285.
2. RAL-LvO, inv.nr. 743 en 742, passim. J. Habets, De Leenen van Valkenburg, in: PSHAL 22 (1885), blz. 153-156 en 167-168, berust gedeeltelijk op een onjuiste samenvoeging van de goederen en is niet helemaal compleet.
3. RAL-LvO 743, blz. 59-60 (nrs 223,224,226 en 228); RAL-LvO 742, fol. 10 r. - fol. 11 v.
4. Habets, Leenen, blz. 167-168.
5. Kreisarchiv des Kreises Viersen, Kempen (BRD) (KAV), Familiearchief Schaesberg (FA Schaesberg), Archivteil Krickenbeck (AK), nr N 1¹, Mappe 12: Streithagen, waarin onder meer een inventaris van het verloren gegane huisarchief Strijthagen uit 1693. In deze inventaris wordt onder nr. 2 vermeld: „Transport und kauffbrief des hauses Streithagen de dato elffden augusti 1432 von Arnoldt Judenkop auf undt zu behueff Gerard von Streithagen”.
6. KAV-FA Schaesberg, Archivteil Tannheim Urkunden (ATU) 604, 20 dec. 1434.
7. RAL-LvO 743, blz. 89 (nr 326). Johan Kappe heet hier Johan Tappe.
8. KAV-FA Schaesberg, ATU 605, 29 juli 1467.
9. Zie voor de naam van de echtgenote, charter kasteelarchief Mheer, 18 aug. 1465, volgens aantekeningen van H.W.J. Dohmen in: Aantekeningen over de familie Judenkop gen. Strijthagen van K. Janssen de Limpens, aanwezig in RAL. De aantekeningen van Dohmen zelf leverden, voor zover toegankelijk, geen uitsluitsel. Het was nog niet mogelijk de akte zelf te bekijken.
10. Voor het huwelijk zie: Keulen, Stads- en Universiteitsbibliotheek, Sammlung E. van Oidtmann, Mappe 11876: Streithagen. Voor de voor naam van de echtgenote zie de vorige noot.
11. RAL, aantekeningen K. Janssen de Limpens, sub Strijthagen. Volgens Chr. Quix, Die Reichsgrafen von Schaesberg zu Kerpen und Lommersum..., Aken 1841², blz. 24 zou een Gerard jr. in 1466 de voorhof van Strijthagen verheven hebben. Zijn bron is niet bekend. De aantekening van Janssen de Limpens is vooralsnog waarschijnlijker, doch evenmin verifieerbaar.
12. Deze interpretatie van de genealogische samenhang berust voor een belangrijk deel op de suggesties van Dohmen, zoals die in de aantekeningen van Janssen de Limpens terug te vinden zijn. Een uitgebreidere genealogie van de familie Judenkop gen. Strijthagen is zeer wenselijk.
13. RAL-archief Terworm, oorkonden nrs 371 en 372, 17 maart 1501, betreffende de erfenis van N. van Ubachsberg. Gerard treedt dan op als getuige, die niet mee deelt. Uit een akte van 24 sept. 1510 (KAV-FA Schaesberg, ATU 255) blijkt, dat de ridder van de Duitse Orde Gerard, Werner en Willem broers zijn.
14. J. Belonje, Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Limburg..., in: PSHAL 96-97 (1960-61), blz. 175 vermeldt zijn grafsteen in de kapel van de Nieuwe Biesen te Maastricht, met niet geheel verklaarde kwartieren. Vergelijk ook de kwartieren op de grafsteen van Gerard van Imstenrade in de kerk van Mheer: Belonje, blz. 210.
15. Michael komt op 9 april 1481 voor in een akte betreffende de Pancratiuskerk te Heerlen als lid van de ridderschap van Heerlen (KAV-FA Schaesberg, ATU 715) en op 3 november 1485 als leenman van de Keurkeulse mankamer van Heerlen (RA Hasselt, archief Alde Biesen, oorkonde 1698). Het huwelijkscontract: KAV-

- FA Schaesberg, ATU 606, 26 juli 1491. Bij het huwelijk van zijn dochter Anna in 1510 blijkt hij al overleden te zijn.
16. Zie mijn: De bewoners van Strijthagen in de zestiende en zeventiende eeuw, in: *Msg* 100 (1981), kol.157-158.
 17. Voor Gerard als eigenaar van Klein Breyenrade zie: H. Pijls, Bijdrage tot de geschiedenis van de voormalige heerlijkheid Schinnen, in: *PSHAL* 65 (1929), blz. 143 naar: RAL-LvO 2101 nr. 7, waar op 14 dec. 1536 Johans leenverheffing geregistreerd is als opvolger van Gerard. Voor de schenking van niet nader aangeduide goederen bij het huwelijk van Michael zie het huwelijkscontract: KAV-FA Schaesberg, ATU 606, 26 juli 1491.
 18. KAV-FA Schaesberg, ATU 255, 24 sept. 1510.
 19. Zie de aantekening van H.W.J. Dohmen in: Aantekeningen over de familie Judenkop gen. Strijthagen van K. Janssen de Limpens, in RAL. De aantekening van Dohmen lijkt erg onvolledig. Ze is waarschijnlijk gebaseerd op een akte in het kasteelarchief Mheer; in het familiearchief Schaesberg heb ik er geen spoor van kunnen terugvinden. Opmerkelijk is dat Maria van Strijthagen blijkbaar in de akte ontbreekt: voor de familie Imstenrade had de akte derhalve blijkbaar geen directe betekenis. In ieder geval behandelen noch Dohmen, De Geleenhof te Heerlen, in: *Msg* 79 (1960), kol.16, noch C. Damen, Imstenraadse bijdragen. II De familie van Imstenraedt (algemeen), in: *LvH* 9 (1959), blz. 118 en 120 deze akte waar ze het hebben over de ontwikkeling van het goederenbezit van de familie Imstenrade. De hof en hofstad op het kerkhof te Heerlen was in 1509 toegewezen aan Johans oom Werner van Strijthagen (RAL-archieef Terworm, oorkonde 374, 28 nov. 1509). Mogelijk kreeg Johan derhalve slechts enkele rechten hierop. De hof te Aalbeek was in het bezit van een andere tak van de familie Van Hulsberg genaamd Schaloen, zie: K. Janssen de Limpens, Leen-en laathoven in de Maaslandse Territoria vóór 1795, Maastricht 1974, blz. 63-64. Deze tak bezat ook de Danekermolen: Habets, Leenen, blz. 22-25. De hof Rijnberg is mij verder niet bekend.
 20. Zie noot 17.
 21. RAL-LvO 741, fol. 26 v. en 29 r.
 22. De voogd en stadhouder der lenen Johan van Strijthagen, die in deze tijd voorkomt, is Johans gelijknamige neef, de heer van Oud-Valkenburg. Zie: K. Janssen de Limpens, *Geschiedenis der heerlijkheid Oud-Valkenburg*, Nieuwe bijdragen, in: *PSHAL* 102 (1966), blz. 67.
 23. KAV-FA Schaesberg, ATU 263, 15 nov. 1554.
 24. Voor Isenbruch: K. Franck-Oberaspach en E. Renard, *Die Kunstdenkmäler des Kreises Heinsberg, Düsseldorf* 1906, blz. 35; C. Damen, Imstenraadse bijdragen, blz. 120. Voor de stelling van L. Peters, *Geschichte des Geschlechtes von Schaesberg*, Assen 1972, blz. 29, dat Isenbruch na de dood van Michael van Strijthagen aan zijn schoonzoon Joris van Schaesberg toeviel, heb ik geen bewijs gevonden. Omdat Michael ten tijde van het huwelijk al overleden was, is dit onwaarschijnlijk. Voor Dentgenbach zie Peters, *Geschichte*, blz. 29 en mijn: *Bewoners*, kol. 166-167, voor Wissegracht zie Peters, *Geschichte*, blz. 29.
 25. KAV-FA Schaesberg, ATU 265, 26 maart 1563.
 26. Zie mijn: *Bewoners*, *passim*.
 27. RAL-LvO 743, blz. 59 (nrs 223,224).
 28. RAL-LvO 744, fol.17 r. en 18 v.
 29. Aankoop van zes bunder van Gerard Leufkens circa 1571: RAL-LvO 744, p.16 en fol. 17 v.
 30. RAL-LvO 743 blz. 60 (nrs 226 en 228); RAL-LvO 742, fol 10 v. en 11 r.
 31. Habets, Leenen, blz. 167.

32. RAL, aantekeningen K. Janssen de Limpens over de familie Judenkop gen. Strijthagen.
33. RAL-LvO 741 fol. 29 r.
34. KAV-FA Schaesberg, ATU 263, 15 nov. 1554 over de Overstehof: „wye der genompte hoff instyck selver zwey Wyckroder lehen syne.”
35. H.J.M. Frusch, Enige beschouwingen over het ontstaan van het dorpje Hopel, in: *Msg* 97 (1978), kol. 33-46.
36. Frusch, Beschouwingen, kol. 35. Vergelijk ook: RAL-archief Kloosterrade, inv.nr. 794; Rolduc, archief Kloosterrade, ms. 10 (Notitia Status van abt Heyendal), blz. 677-681 en 751-752; RAL-LvO 2408. De aktes van 1452 en 1464 zijn ook vermeld in de inventaris van het huisarchief Strijthagen uit 1693 onder nr. 45 en 46 (KAV-FA Schaesberg, AK, nr. N 1^a, Mappe 12: Streithagen).
37. Frusch, Beschouwingen, kol. 42.
38. RAL-LvO 2408.
39. Origineel vonnis: RAL-Kloosterrade, 794; afschrift in: RAL-LvO 2408. Vergelijk de inventaris van het huisarchief Strijthagen (zie noot 5) onder nr. 55: „Ein alter verschlissener brieff ex Ao 1595 wabey constirt, das die erbg. von der Hopelen auf Brussel citirt seindt umb zu erkleren was sie durch den krieg gelitten, und was sie contribuirt haben.”
40. RAL-Kloosterrade, 794; RAL-LvO 2408; Rolduc, Kloosterrade, ms. 10 blz. 681.
41. RAL-Kloosterrade, 794. De akte is in de lengterichting doorgescheurd, waarna de helft is verdwenen. Een „Strijthagen” (Willem van Schaesberg-Strijthagen) was bij de transactie aanwezig. De families Hopel en Spelthaen komen ook in 1652 nog in de Hopel voor: RAL-Kloosterrade, 794, vonnis van 21 maart 1652; RAL-LvO 2408.
42. RAL-LvO 744, fol. 17 v.
43. KAV-FA Schaesberg, ATU 263, 15 nov. 1554.
44. KAV-FA Schaesberg, ATU 263, mei 1556.
45. Frusch, Beschouwingen, kol. 35; KAV-FA Schaesberg, ATU 263, mei 1556.
46. Inventaris huisarchief Strijthagen 1693 (zie noot 5) vermeldt onder nr. 46 een kwitantie van 17 dec. 1618. In RAL-FA Geloës, inv.nr. 80 (losse stukken) bevindt zich een kwitantie voor de „hele korenpacht” over 1630 en de eerste helft van 1631.
47. RAL-LvO 2464, lijst van „morgenzal” te Kerkrade, c. 1671.
48. Frusch, Beschouwingen, kol. 39.
49. RAL-Kloosterrade, 794; Frusch, Beschouwingen, kol. 35.
50. Frusch, Beschouwingen, kol. 39.
51. RAL-Kloosterrade, 912.
52. KAV-FA Schaesberg, ATU 255, 24 sept. 1510. De hier gegeven omschrijving voor Strijthagen wordt in dezelfde akte ook gebruikt voor kasteel Schaesberg.
53. Aantekening van H. Dohmen over een akte van 31 aug. 1535, in: Aantekeningen van K. Janssen de Limpens over de familie Judenkop gen. Strijthagen, in RAL.
54. KAV-FA Schaesberg, ATU 263, 15 nov. 1554.
55. Onlangs zijn de twee belangrijkste topografische kaarten, waar Strijthagen nauwkeurig op ingetekend is, gepubliceerd. Het betreft de Ferrariskaart uit de jaren 1771—1776 (Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris. Limburg, Brussel 1976, kaart 230: Rolduc) en de kaart van Lambert de Ruvinny uit 1775/6 van de heerlijkheid Kerkrade (Limburg in kaart en prent. Historisch-kartografisch overzicht van Belgisch en Nederlands Limburg, Tielt 1985, blz. 92, kaart 44).
56. KAV-FA Schaesberg, ATU 265, 26 maart 1563.

57. J. Horst, Uit de historie der oude huizen te Heerlen: „De Oliemolen”, in: LvH 2 (1952), blz. 43-46.
58. Horst, Oliemolen, blz. 46.
59. RAL-FA Geloës 111, 3 nov. 1587.
60. KAV-FA Schaesberg, Archivteil Krickenbeck, nr. N 1¹, Mappe 12: Streithagen, pachtcontract van 18 juni 1599.
61. RAL-FA Geloës 80 (losse stukken): akte van inbezitneming door Gerard van den Weyer namens Willem van Schaesberg, 15 nov. 1630.
62. RAL-FA Geloës 320, 10 nov. 1631.
63. Vergelijk: RAL-FA Geloës 108, 21 nov. 1630 over de rechten van Maria van Berghe-Trips op staande haar huwelijk met Michael van Schaesberg verworven goederen.
64. Bauer, Landgraaf-Strijthagen, blz. 280-285.
65. T.C. Bauer, Verslag van het veldonderzoek verricht bij het kasteel Strijthagen, Delft 1981, blz. 13.
66. Bauer, Verslag, blz. 13.
67. Peters, Geschichte, blz. 67-68, en de daar aangegeven literatuur.
68. Voorloopige lijst, blz. 407; Bauer, Verslag, blz. 3.
69. AGH, Oud archief, inv.nr. 173; ARA 's-Gravenhage, Eerste afdeling, Archief Staten-Generaal, inv.nr. 9054. Vergelijk: J. Belonje, De landsgrenzen bij Heerlen na het verdrag van Fontainebleau in 1785, in: LvH 31 (1981), blz. 53-63, vooral blz. 62-63, echter met onjuiste bronvermelding.
70. Met dank aan de heer Alb. Corten, die op veel punten voor nadere informatie en interpretatie gezorgd heeft.

Sporen van katholieke herleving in Simpelveld in het begin van de 17de eeuw

Na het optreden van Luther in 1517 bleek de reformatie ook in het tegenwoordige Limburg haar invloed uit te breiden¹. Wel konden de Staten van Limburg en Overmaas in 1575 nog verklaren dat ze „*in voorleden en tegenwoordigen tijden van troubelen hen (=zich) gedraegen hebben als dat behoort, sonder eenige reprehensie (=onberispelijk)*”, maar in de vrije rijksheerlijkheden als Stein, Rekem (België) en Wittem bleek de nieuwe leer al zodanig ingang gevonden te hebben dat de stad Maastricht haar burgers verbood naar deze plaatsen te gaan, omdat daar de verboden godsdienst vrijelijk werd gepredikt².

Zelfs in Simpelveld had drossaard Gyllis van Eynatten in 1545 twee vrouwen laten gevangennemen op verdenking van ketterij, maar niet duidelijk wordt of het om hekserij dan wel om wederdoperij ging³. Pastoor Arnoldus Didden doet in zijn persoonlijke aantekeningen over de gebeurtenissen in Simpelveld tussen 1571 en 1597 herhaaldelijk zijn beklag over een „ketter” Egid Geelkrans, die de pastoor meer dan eens heeft verraden aan de Staatse troepen als die in de buurt waren⁴. Tweemaal maakt de pastoor er melding van, maar ook hier is moeilijk vast te stellen of „bonte Gillis” een ketter of zonder meer de aartsvijand van de Simpelveldse pastoor was⁵.

Hozeer de Tachtigjarige Oorlog deze streken zal teisteren blijkt meteen al in het eerste oorlogsjaar 1568, als Willem van Oranje vanuit Duitsland via de Landen van Overmaas naar het hart van de Nederlanden probeert door te stoten om de opstand totaal te maken. Terwijl Alva, „die by Maestricht begraven” lag, aanvankelijk werkloos toezag, roofde de ongedisciplineerde horde van Oranje op het platteland, brandschatte Heerlen, plunderde Rolduc, dat evenals het klooster van Hoogcruts door brand werd geteisterd⁶.

Door de genoemde aantekeningen van „Arnoldus Dydden” kunnen we ons een goed beeld vormen van de ellende die Simpelveld moest ondergaan van de steeds wisselende Staatse, Spaanse en vrijbuiterslegers, die vanwege de krijgsverrichtingen deze streken onveilig maakten. Tussen 1576 en 1598 wordt achtmaal melding gemaakt van gewelddadig optreden tegen de pastoor, de kerk of tegen het dorp en zijn bevolking. De kerk werd bij deze wandaden tweemaal in brand gestoken.

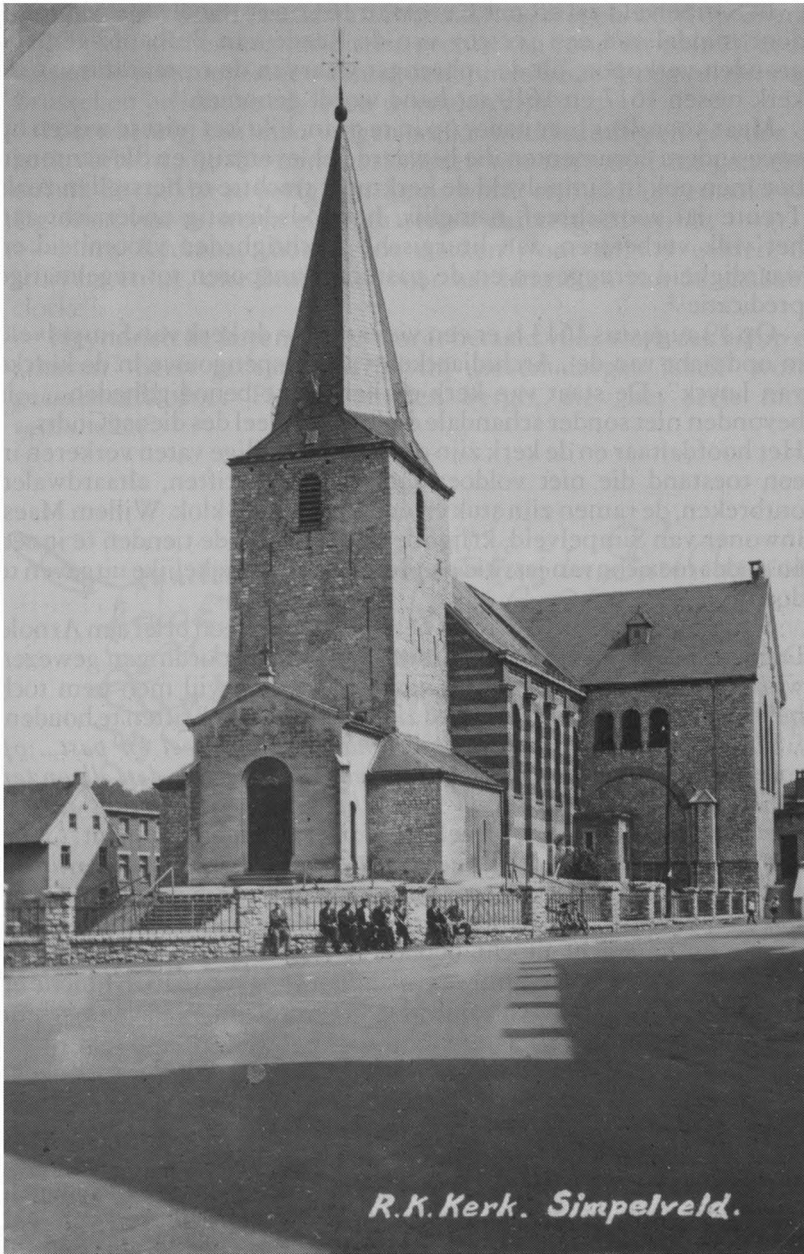
Tussen 1597 en 1600 zijn er zo vaak troepen in Simpelveld ingekwartierd dat de dorpsgemeenschap haar beklag doet bij de Staten van 's-Hertogenrade door middel van een bezwaarschrift getiteld: „*Gravamina dienende voirden gantse gemeynte der banck van Sympelvelt belangende de particulieren lasten die sy boven d'ordinairen hebben geleden*”. Het eindigt met de volgende smeekbede: „*Inne respect vanden welcken die andere bancken des Landts*

van Shertogenrode die voirsz banck van Simpelvelt well behoiren nae recht ende redenen te succureren ende te hulpen te comen oft ten minsten hen aen andere overcomende lasten te laeten dienen. Daerom sy oytmoedelijck bidden".

Dat als gevolg van godsdienstige verwarring en voortdurend oorlogsgeweld kerk en godsdienst geen bloeitijd beleefden, mag duidelijk zijn. Toen bisschop Lindanus in 1572 in Heerlen kwam, dienden er zich vormelingen aan „die reeds de ouderdom van 50 tot 80 jaren bereikt hadden⁸". Bij zijn visitatie van het Land van Valkenburg, in 1580, bleek de bevolking gedecimeerd en zaten parochies zonder herder, omdat vele pastoors gevlucht waren. De bisschop deed wat hij kon om de gelovigen te verzamelen en te bevestigen en probeerde zielzorgers voor het meest noodzakelijke pastorale werk te vinden⁹. In deze moeilijke tijd, te midden van het oorlogsgedruis, zet de Roermondse bisschop dus een tegenbeweging in gang, die, zoals Trente dat vroeg, weer orde op zaken in de kerk moest stellen.

De sporen van katholieke herleving in Simpelveld dateren van na 1600: uit de periode dus van de Aartshertogen. Hoe verdienstelijk het optreden van deze Aartshertogen ook geweest moge zijn voor het godsdienstig herstel in onze streken, onjuist is het te stellen dat de katholieke reformatie pas met hen begon¹⁰. Misschien ten overvloede zij er op gewezen dat Simpelveld in deze tijd staatkundig deel uitmaakte van het Land van 's-Hertogenrade en kerkelijk ressorteerde onder het bisdom Luik, terwijl de pastoors Norbertijnen waren die benoemd werden door de abdij Beaufort in Luik. De landen van 's-Hertogenrade, Valkenburg en Dalem vormden met het hertogdom Limburg een der Nederlandse gewesten, waarover in de 16de eeuw de Spaanse koningen heersten. Na de dood van Parma in 1592 had koning Philips II het bestuur van de Lage Landen opgedragen aan de Aartshertogen Albert en Isabella in Brussel, die ze sedert 1598 met een beperkte soevereiniteit bestuurden totdat ze in 1633 weer terug zouden vallen aan Spanje.

In 1611 en in 1613, dus als het bedrijfsbedrijf is stilgevallen door het Twaalfjarig Bestand, vaardigen Albert en Isabella plakkaten uit „ten opsichte van die reedificatie, reparatie ende restauratie der kerken¹¹". Gewezen wordt op: „...la désolation de ruine, en quoy se trouvent les églises d'icelles provinces par les guerres passées..." en nauwkeurig wordt aangegeven uit welke middelen men de grote kosten moet bestrijden. Drie mogelijkheden worden genoemd: zouden bijzondere collectes tijdens de diensten niet voldoende zijn, dan kan men desnoods zijn toevlucht nemen tot kerkelijke tienden van welke aard of hoedanigheid ook en tenslotte moeten ook de beneficianten volgens het geschreven recht bijdragen. Mochten er dan nog tekorten zijn, dan kan men overgaan tot een evenredige belasting van de parochianen (quotisation des paroissiens), waarvoor echter octrooi nodig is „de nous ou de notre Conseil de Brabant¹²".

De toren van de kerk van Simpelveld uit de tijd van pastoor Didden. Deze toren, die bij een restauratie in 1713 werd verhoogd, werd in 1936 afgebroken. Zie H. van Wersch, 750 Jaar parochie Simpelveld, in: LvH 2 (1952), blz. 10-15 en 36-40.

In Simpelveld zal schout Kevers in 1617 na officiële toestemming door middel van een „octroy van de Raede van Brabant” gemene gronden verkopen, uit de opbrengst waarvan de restauratie van de kerk tussen 1617 en 1619 ter hand wordt genomen¹³.

Maar vooraleer hier nader op in te gaan, lijkt het juist te wijzen op twee andere documenten die bewaard gebleven zijn en die aantonen hoe men ook in Simpelveld de kerktocht trachtte te herstellen zoals Trente dat voorschreef, namelijk: het godsdienstig onderricht aan het volk verbeteren, aan liturgische plechtigheden vroomheid en waardigheid teruggeven en de pastoors aansporen tot regelmatige predicatie¹⁴.

Op 19 augustus 1613 is er een visitatie van de kerk van Simpelveld in opdracht van de „Archidiaecken van Haspengouwe in de kercke van Luyck”. De staat van kerk en kerkelijke benodigdheden „... is bevonden niet sonder schandale ende achterdeel des dienst Godts...”. Het hoofdaltaar en de kerk zijn ontwijd, de heilige vaten verkeren in een toestand die niet voldoet aan de voorschriften, altaardwalen ontbreken, de ramen zijn stuk en er is geen tiend-klok. Willem Maes, inwoner van Simpelveld, krijgt de opdracht om de tienden te innen en onder toezicht van justitie en pastoor de noodzakelijke uitgaven te doen¹⁵.

Van 20 februari 1614 dateert het afschrift van een brief aan Arnold Didden, waarin hem in niet mis te verstane bewoordingen gewezen wordt op zijn plichten die hij verwaarloost, terwijl men hem toch herhaaldelijk heeft aangespoord zich aan de voorschriften te houden: „...ick speure dat u.e. op onse ordinantien niet veel en past... op sondaegen en op heylichdaegen niet en is preeckende dan alleen ten 14 daegen eens... nimmermeer is cathechiserende tot groot achterdeel der ondersaeten...” En zelfs wordt het dreigement geuit: „...dat u.e. zich sall conformeren nae inhalt onser statuten ende ordinantien... anders sullen (wij) middelen gebruecken die sich u.e. niet en sall bedancken¹⁶”. De harde toon van de brief valt eens te meer op, daar men verwacht mocht hebben dat de leeftijd van „Dominus Arnoldus Diddenius” — hij was zeker van 1571 tot 1616 in functie en zal in 1614 de 70 waarschijnlijk al gepasseerd zijn — in aanmerking zou zijn genomen.

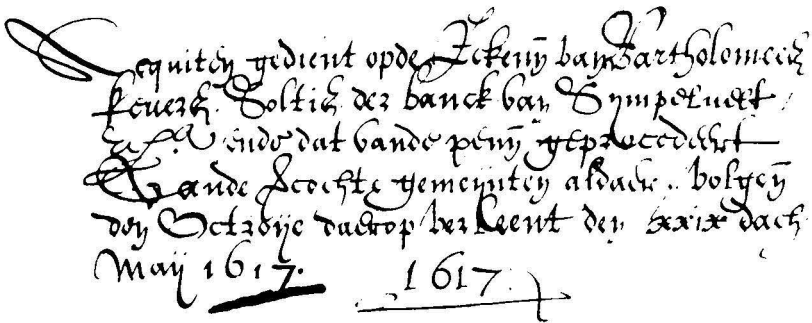
Heel interessant niet alleen in verband met de katholieke herleving, maar ook voor onze kennis van een aantal sociaal-economische aspecten van het leven in Simpelveld in het begin van de 17de eeuw zijn de rekeningen van schout Bartholomeus Kevers, opgemaakt tussen 1617 en 1619¹⁷. Schout Kevers werd belast met de ontvangst van de gelden die voortvloeiden uit de verkoop van gemene gronden binnen de bank van Simpelveld en met de verantwoording van de uitgave ervan voor de restauratie van de kerk. Voor de verkoop van „gemeeynten” was toestemming van de soeverein vereist. Vandaar dat door Kevers nadrukkelijk in de inleiding gesteld wordt dat de goedkeuring door „die opene brieven

van octroye in den Raede van Brabant" verkregen werd op 29 mei 1617. Wel zijn er nog juridische problemen rond dit oktrooi zodat tussen de rekeningen een aantal declaraties betreffende reizen naar Brussel en juridische adviezen te vinden zijn.

Nauwkeurig kan men volgen welke werkzaamheden er voor de kerk verricht zijn. De handwerkslieden worden met name genoemd en ook de tijd dat ze bezig zijn. Soms wordt er melding gemaakt van logies en van verwerkt eigen materiaal dat vergoed wordt.

— Hans Ryckens, „borger tot Aecken", ontvangt 9 gulden, 17 stuivers en „½ oirt Brabants" voor het hergieten van de „nabuer-clocke".

— Heyndrich de Leyendecker wordt betaald voor werk dat hij op de „thoren" heeft gedaan, waarbij hij „seven daegen lanck" wordt geassisteerd door Floris van den Bergh, die „het seele moet aenhouden".

Squiten yedient op de Zaken van Bart Holmeck
foverk. Soltis der banck van Sympelvelt
Ende dat bende peny geprecedert
Grande Scoofte gemeentey alsdaer. volgey
wy Octroye daerop besleent den xxix dach
May 1617. 1617.

Tekst op de titelpagina voor de bijlagen van de rekeningen van schout B. Kevers.

— Voor „bende en clammen aende clocke gemaect" ontvangt Johan Remkens, „hoffsmedt opten Molsbergh", 2 gulden en 8½ stuiver.

In oktober 1617 is er plotseling paniek. De heer van Neuborch bericht Simpelveld dat de wijbisschop van Luik in Gulpen is om er de kerk te wijden en dat de bisschop zich op weg zal begeven naar Simpelveld. Kevers, Reynaert en de koster Peeter Schuyts gaan met gezwinde spoed naar Gulpen om de bisschop „aen te spreken dat die kercke alhier tot Sympelvelt alsnoch nyet en waere behoirlijk gerust om die selve te wijen". De kwestie wordt in de boekhouding opgevoerd, omdat de drie heren hun verblijfskosten in Gulpen declareren. Van reis- en verblijfskosten is overigens aanhoudend sprake: als geroutineerde 20ste eeuwers laat men zich in Simpelveld de onkosten tot het laatste oort(je) betalen.

Inmiddels gaan de werkzaamheden verder:

— Mathijs Thoircke pleistert de kerk. Hiervoor wordt in Aken 5 pond haar gekocht, terwijl stenen en „kalcx” in de „vroencuyle” gehaald worden. Met twee knechten heeft hij 23 dagen bij de schout „geslaepen oft gelogeert”. Voor kost „ende bedden” wordt per nacht 3 mark in rekening gebracht.

— Leense Haeren, „slootmaecker”, zorgt voor 2 sloten in de toren. Werner Boiters maakt de banken, ook die voor „onser lieven Vrouwenaltaer”.

— Hendrich, „oorwercker van Herlen”, ontvangt 25 mark omdat hij „d’urewerck heeft gereynicht ende schoongemaect”.

— Een dorstig man blijkt Gerlich Moubach te zijn: bij het maken van de poorten van het kerkhof wordt voor hem een halve ton bier „in quarten” gehaald.

— Kevers en Gerdt Cocxs gaan naar Aken voor een monstrans en wat later gaat de schout daar nogmaals naar toe, nu in ’t gezelschap van „heer Bernaerd capellaen” om er „ten huysse genaemt int Spille” zeven el zwarte damast te kopen voor een kazuivel.

— Jan beeldensnijder heeft het „cruysefixe” gesneden en de knechten van Melders uit Aken zijn naar Simpelveld gekomen om „het cruys het couleur te geven”.

In Maastricht worden zes duizend „leyen” gekocht. Om deze vracht in Simpelveld te krijgen moet men betalen voor het „billet”, brug- en poortgeld: voorbeelden van belemmeringen die de handel nog eeuwenlang zullen fnuiken.

Het zal duidelijk zijn dat in dit kader niet naar volledigheid kan worden gestreefd. Het voorgaande is slechts een greep uit het vele dat de boekhouding van Bartholomeus Kevers ons biedt.

Overziet men de werkzaamheden, die in de loop van de genoemde drie jaren zijn verricht, dan blijken vooral de toren, het kerkhof (muren, poorten, kruis en „byenhuis”) en de naburklok een grote beurt te hebben gehad. Dit zijn typisch de werkzaamheden die ten laste kwamen van de naburen (de inwoners) van Simpelveld. Expliciet worden deze verplichtingen nog eens gestipuleerd in een verklaring van augustus 1620, waarin de schepenen de rekeningen van Kevers waarmerken en die ondertekend wordt door secretaris Kelst¹⁸. Toch is er ook sprake van werkzaamheden aan de kerk zelf en wordt er geld besteed aan misgewaden en een monstrans.

De naam van pastoor Didden komt men in deze rekeningen niet meer tegen. Is de parochieherder inmiddels overleden? Of heeft zijn abdij, Beaurepart in Luik, hem teruggeroepen? Hoe het ook zij, vast staat dat bij het aantreden van pastoor Anton Jamar in 1619 Simpelveld met een gerestaureerde kerk in meer dan één opzicht begint aan een nieuwe episode¹⁹.

J. Souren.

NOTEN:

1. J.W. Alberts, *Geschiedenis van de beide Limburgen*, Assen 1974, Deel I, blz. 129 e.v.
2. J. Habets, *Geschiedenis van het tegenwoordige Bisdom Roermond en van de Bisdommen, die het in deze gewesten zijn voorafgegaan*, Roermond 1890, Deel II, blz. 158 e.v.
3. Verzameling Pastoor E. Russel, omslag 18, blz. D 162. (Aanwezig in de verzameling van de *Fontes Rodenses te Kerkrade*.)
4. AGK, Archief Parochie Simpelveld, nr. 6, folio 34 en 35. Dit is een afschrift genomen in 1782 door Pastoor Sougnez en draagt als titel: „Liber monasterii bellireditus ordinis premonstratensis in quo continentur copie attentice renouationum terrarum redditum dicti pastoratus. Renouatus est presens liber et scriptus per dominum et fratrem Arnoldum Dydden concanonicum dicti monasterii et pastorem in Sympeluelt ab anno 1571 usque ad annum 1597”. Het origineel wordt bewaard in het Bisschoppelijk Archief Luik, Abdij Beaufort C V 8. Door Jos Habets, die er een groot gedeelte van uitgaf (*PSHAL VIII* (1871), blz. 161-180) werd dit register ten onrechte het *Memorieboek* genoemd, aangezien de lotgevallen van Pastoor Didden slechts de laatste twee folio's beslaan.
5. G.H. Franssen, *Van Semplevei tot Simpelveld*, Simpelveld 1970, blz. 97.
6. J. Habets, a.w., blz. 162 e.v.
7. RAL, LvO, inv. nr. 3054. Veel dank aan de heer H. Latten voor deze en veel andere transcripties.
8. J. Habets, a.w., blz. 164.
9. J. Habets, a.w., blz. 169.
10. E. de Moreau, *Het Katholieke Herstel in de Zuidelijke Nederlanden*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Utrecht 1953, Deel VI, blz. 307 e.v.
11. Verzameling Pastoor E. Russel, omslag 18, blz. D 132.
12. *Placcaeten ende ordonnantiën van de Hertogen van Brabant Princen van deze Nederlanden*, Antwerpen 1648, blz. 63 en 64.
13. ARAB, Rekenkamer, inv. nr. 13164. In Maastricht is een niet exact gelijkloidend afschrift aanwezig: RAL, LvO, inv. nr. 2766, dat ook werd geraadpleegd. Het Brusselse register is in fotocopy aanwezig in de verzameling van de *Fontes Rodenses te Kerkrade*.
14. E. de Moreau, a.w.
15. RAL, LvO, inv. nr. 3092.
16. RAL, LvO, inv. nr. 3108.
17. Zie noot 13.
18. Acquiten bij de rekeningen van B. Kevers, zie noot 13, blz. 74.
19. In een adnotanda van J. Habets in het afschrift van Pastoor Sougnez, volgend op folio 35, zie noot 4.

